

ливо обмежувати лише економічними та соціальними аспектами. Конверсія – це ще й вихід на нову якість у суспільних відносинах як всередині країни, так і в зовнішніх справах та зв'язках [26].

Автор приходиться до висновку, що конверсія являє собою системне явище, в якому поєднуються економічні, зовнішньополітичні, військові та інші аспекти, і вона здійснюється у відкритих складних соціальних системах.

Комплексний підхід передбачає її аналіз і в контексті міжнародно-політичного дослідження.

На підставі аналізу розвитку наукової думки з проблеми конверсії можна зробити висновки, корисні при її міжнародно-політичному аналізі.

Конверсія має отримати форму планоїрної державної діяльності, здійснюватись як чітко спланована довгострокова політика демократичної структурної перебудови економіки з метою демілітаризації, центрального місця в реалізації якої має покладатися на державу. Визнаючи центральну роль держави в плануванні та здійсненні конверсії, автор робить висновок про треступневий характер конверсії, тобто необхідність її планування та здійснення на рівнях – міжнародному, національному та локальному (на рівні регіонів та окремих підприємств для розробки її детальних планів).

Поступово формується широкий підхід до аналізу проблеми конверсії, яку неможливо обмежувати лише економічними та соціальними аспектами. Конверсія – це ще й вихід на нову якість у суспільних відносинах як всередині країни, так і в зовнішніх справах і зв'язках.

Перехід до більш безпечного світу неможливий без послідовної конверсії військового виробництва – переключення підприємств військової промисловості на громадянські потреби. Для розв'язання цієї проблеми необхідна розробка продуманої концепції конверсії, в основу якої має бути покладена стратегія переходу від економіки озброєнь до економіки роззброєння з врахуванням міжнародно-політичної складової цього процесу в контексті змін у світовій політиці. Конверсія невідворотно

буде стикатись не тільки з соціально-економічними та технічними складнощами, але й з політичним опором. Для того, щоб перевести конверсію у практичну площину, необхідно її міжнародно-політичне обґрунтування та відповідні політичні рішення.

1. Мальський М., Мацяк М. Теорія міжнародних відносин: Підручник. – К., 2003. – С. 54. 2. Блауберг Й.В., Юдин З.Г. Становление и сущность системного подхода. – М., 1973. 3. Карташев В.А. Система систем. Очерки общей теории и методологии. – М., 1995. 4. Могилевский В.Д. Методология систем. – М., 1999. 5. Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве – М., 2002. 6. Buzan B., Little R. International systems in world history. Remaking the study of International relations. – N.Y., – 2000. 7. Issues in world politics / Ed. by B.White, R.Little, M.Smith. – N.Y., 1997. 8. Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве – М., 2002. 9. Орловський П.М. Системний аналіз: основні поняття та методологія: Навчальний посібник. – К., 1996. 10. Скурятівський В.А., Шевченко М.Ф. Соціальні системи та соціологічні методи дослідження: Навчальний посібник. – К., 1998. 11. Атаманчук Г.В. Государственное управление (организационно-функциональные вопросы): Учеб. пособие. – М., 2000. 12. Богданович В.Ю., Маначинский А.Я. Методологические основы системных исследований проблем военной безопасности государства. – К., 2001. 13. Бодрук О.С. Структури военной безопасности: национальный та міжнародний аспекти. – К., 2001. 14. Губанов В.А., Захаров В.В., Коваленко А.Н. Введение в системный анализ: Учеб. пособие / Под. ред. Л.А.Петросяна. – Л., 1998. 15. Коппель О.А., Пархомчук О.С. Міжнародні системи та глобальний розвиток: Навчальний посібник – К., 2004. 16. Коппель О.А., Пархомчук О.С. Міжнародні системи. Світова політика. – К., 2001. 17. Коппель О.А. Перська Затока: проблема безпеки в 80-ті – 90-ті роки. – К., 1998. 18. Маначинський О.Я., Соболев А.А. Военная безопасность Украины та вплив на неї політичних факторів. – К., 1997. 19. Системная история международных отношений / Под ред. А.Д.Багатурова. – М., 2000. – Т. 1–2. 20. Цыганков П.А. Теория международных отношений: Учеб. пособие. – М., 2002. 21. Шергин С.О. Міжнародна система, безпека і глобальний розвиток: Конспект лекцій з курсу Порівняльна політологія. – К., 1996. 22. Теория международных отношений на рубеже столетий / Под. ред. К.Буса и С.Смита: Пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. П.А.Цыганкова. – М., 2002. 23. Теория международных отношений: Хрестоматия / Сост., науч. ред. и коммент. П.А.Цыганкова. – М., 2002. 24. Buzan B., Little R. International systems in world history. Remaking the study of International relations. – N.Y., – 2000. 25. Cochran M. Normative Theory in International Relations. A pragmatic Approach. – Cambridge. – 1999. 26. На водоразделе безопасности: Распад СССР и проблемы оборонной и внешней политики / Отв. ред. А.Г.Арбатова. – М., – 1992. – С. 153.

Надійшла до редколегії 24.11.04

С.В. Андрущенко (Гринько), канд. політ. наук

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АФРИЦІ

Присвячено аналізу особливостей, тенденцій та проблемних аспектів інтеграційних процесів на Африканському континенті. Дану проблему розглянуто в контексті загальноконтинентальних і субрегіональних інтеграційних урештовань.

The article is devoted to the analyses of the characteristic features, trends and problems of the integration processes within African continent. This issue is studied in the context of the continental and sub-regional organizations and structures.

Сучасні міжнародні відносини характеризуються посиленням інтеграційних процесів на різних рівнях – міжнародному, регіональному, субрегіональному. У зв'язку з цим актуальності набули дослідження процесів глобалізації та регіоналізації, їхнього співвідношення, впливу цих процесів на міжнародну та регіональну стабільність. Африканський континент характеризується високим рівнем конфліктності та нестабільності. У цьому контексті метою даної статті є визначення рівнів впливу інтеграційних процесів в Африці на загальноконтинентальну стабільність. Завданнями роботи є

□ аналіз загальноконтинентальних інтеграційних об'єднань у формі Організації Африканської Єдності (ОАЄ) та Африканського Союзу (АС), визначення основних їхніх відмінностей та здатність впливати на систему безпеки та стабільності в Африці;

□ визначити тенденції інтеграції на субрегіональному рівні в Південній, Північній, Західній, Східній і Центральній Африці;

□ виокремити проблемні аспекти інтеграційних процесів в Африці.

Для реалізації поставленої автором мети та завдань використані теоретичні напрацювання в даній галузі К.Пакера, Д.Рукара, Дж.Мбаку, Х.Йонвбере, Н.Поку. Фактичний матеріал для аналізу предмета статті засто-

сований з періодичних видань African Affairs, Africa Confidential та Africa Research Bulletin.

Для визначення рівнів інтеграції в Африці важливо зазначити, що на першій та другій конференції незалежних держав Африки (Аккра, Гана, квітень 1958 та Аддис-Абеба, Ефіопія, червень 1960) було вироблено два альтернативні підходи до інтеграційної стратегії в Африці:

□ панафриканська стратегія – загальноконтинентальний підхід, що передбачає створення загальноконтинентального об'єднання;

□ субрегіональний рівень – формування більш вузьких об'єднань, в основі яких субрегіональні угоди зі співробітництва в інтересах посилення ефективності загальноконтинентальної інтеграції.

У визначенні цих рівнів варто звернути увагу на такий елемент аналізу, як особливості вживання термінів "загальноконтинентальний" та "загальноконтинентальний" щодо інтеграції в Африці, оскільки виникає питання визначення Африки як регіону. Якщо вважати, що наявність спільного історичного досвіду, відчуття проблемної спільності між географічними групами країн і суспільств відповідає визначенню регіону, то Африку можна вважати окремим регіоном в міжнародних відносинах, а отже вживання терміна "загальноконтинентальна інтеграція" щодо Африканського континенту є правомірним. Щодо Африки ми

© С.В. Андрущенко (Гринько)

2005

маємо всі ознаки регіоналізації – географічна наближеність, інтенсивність відносин усередині континенту. Більше того, в основі інтеграції континенту лежить панафриканізм, який, однак, не сприяє розв'язанню численних економічних, політичних та військових проблем континенту. Після створення ОАЄ в 1963 р. можна навіть говорити про ознаки регіоналізму в Африці – формування організації в рамках регіону, що надає йому формального та інституційного змісту й запроваджує певні правила взаємин між державами регіону.

У постбіполярній системі міжнародних відносин інтеграційні процеси в Африці на загально регіональному рівні розглядаються як ключовий фактор, що має сприяти посиленню ролі Африки в процесі глобалізації. З іншого боку, можна говорити, що інтенсифікація процесів регіоналізації в Африці, і більшою мірою субрегіоналізації, є наслідком загальносвітових процесів. У той же час протягом 1990-х рр. стає зрозумілим, що в сучасних процесах глобалізації Африка все більше маргіалізується, і це зумовлено низькими показниками розвитку (1 % загальносвітового ВВП, 2 % світової торгівлі, 34 з 49 найменш розвинених країн світу в Африці, що становить 40 % всього населення Африки) [1].

Уже в другій половині 1990-х рр. більшість експертів і політичних лідерів Африки приходять до таких висновків: по-перше, економічна інтеграція має розглядатися як імператив для прискорення економічного розвитку через сприяння зменшенню (згодом викориненню) джерел конфліктів, гармонізації законодавчої бази та умов функціонування внутрішніх ринків з метою створення привабливого середовища для потенційних інвестицій в Африку, тобто інтеграція економік є передумовою для стимулювання розвитку й зростання; по-друге, соціально-політичні відмінності значною мірою впливають на процеси економічного розвитку, оскільки в Африці економіки тісно інтегровані в суспільство, а отже інтеграція в економічній сфері має сприяти розв'язанню проблеми стабільності, безпеки, покращенню політичного та економічного управління.

Отже, друга половина 1990-х рр. охарактеризувалася для Африки розробкою концепції створення **Африканського Союзу (АС)**, що відрізнявся від попередниці більш тісними рівнями інтеграції, причому не виключно в політичній, а і в першу чергу в економічній, соціальній і культурній сферах з метою подолання спільних проблем розвитку (або недорозвиненості) континенту.

Ідея створення АС розвивалася в контексті концепції формування Африканського Економічного Співтовариства (АЕС), на основі Абуджийського договору про Африканське Економічне Співтовариство 1991 р. та Плану економічного та соціального розвитку Африки, прийнятому в Каїрі у 1993 р. На надзвичайному саміті ОАЄ в м. Сірті (9 вересня 1999) Лівія висуває ідею нової форми співробітництва та взаємин і створення об'єднання держав під умовною назвою "Сполучені штати Африки" за принципом конфедерації, а також створення Панафриканського парламенту (ПАП).

Уже на 36-му саміті ОАЄ в м. Ломе (Того, 10–12 липня 2000) 27 главами держав та урядів був затверджений Основоположний акт АС, що мав поєднати в своєму функціональному навантаженні принципи та завдання ОАЄ, АЕС, ПАП [2].

На квітень 2001 р. кількість країн, що ратифікували Засновницький акт АС, досягла 36, тобто дві третини членів ОАЄ, відтак АС набув форми правової реальності, але для фактичного втілення плану необхідно було розробити конкретну програму поетапного переходу до нової структури. Це було доручено вищому виконавчому органу ОАЄ – Раді міністрів на рівні голів зовнішньополітичних відомств країн Африки. На 37-му саміті ОАЄ в Лусаці (Замбія, липень 2001) було затверджено пакет установчих документів АС, що передбачали створення загальноконтинентальних політичних, економічних і соціальних структур нової організації, у тому числі ПАП, цен-

трального банку, валютного фонду та суду, і встановленню річний термін для переходу до АС. У липні 2002 р. в Дурбані (ПАР) відбувся останній 38-й саміт ОАЄ й 1-й саміт АС, на якому офіційно було проголошено заснування АС замість ОАЄ. У липні 2003 р. відбувся 2-й саміт АС в м. Мапуто, на якому розглядалися робочі питання із затвердження структури АС, обрання членів Комісії АС, затвердження бюджету АС тощо [3].

Засновницький акт АС є статутним документом АС. У його преамбулі головними цілями проголошуються: прагнення до досягнення тісної єдності та солідарності африканських країн, прискорення політичної та соціально-економічної інтеграції, відстоювання єдиних позицій Африки в інтересах народів континенту, а також розширення взаємодії у забезпеченні принципів демократії та прав людини [4]. У цілому в Засновницькому акті збережені основні положення та принципи Хартії ОАЄ. У той же час зазначимо окремі відмінності, що суттєво відрізняють АС від попередниці:

□ головною метою АС проголошено посилення позицій Африки в глобальній економіці та міжнародному співтоваристві, посилення спроможності Африки протистояти викликам XXI ст., метою ОАЄ було проголошено колективну боротьбу за національне звільнення від колоніалізму та захист національного суверенітету;

□ АС передбачає комплексну інтеграцію в політичній, економічній, соціальній, безпековій сферах, на відміну від ОАЄ, що здебільшого носила політичний характер;

□ у структурі АС передбачено низку наднаціональних органів – асамблеї голів держав та урядів, суду, парламенту, на відміну від єдиного керівного органу ОАЄ – Асамблеї голів держав та урядів;

□ АС залишає за собою право на втручання у внутрішні справи держав у випадках, таких як геноцид, війни або злочини проти людяності, ОАЄ не передбачала втручання у внутрішні справи держав-членів;

□ щодо членства в АС – передбачено можливість дисциплінарних санкцій проти держав, які протягом тривалого часу не вносять свою частку до бюджету організації, зокрема передбачено, що ці країни не братимуть участі в голосуванні при прийнятті рішень АС, їх представників не обиратимуть у виборчі органи та допускати до роботи в штатних структурах організації;

□ уряди тих держав Африки, які прийшли до влади неконституційним шляхом, не будуть допущені до участі в діяльності Союзу;

□ АС інкорпорує до своєї структури більш вузькі функціональні програми та ініціативи: Абуджийський договір 1991 р. про АЕС, КБСРСА (Conference on Security, Stability, Development and Cooperation in Africa – CSSDCA), НЕПАД (New Partnership for Africa Development – NEPAD).

Власне, головною відмінністю АС від попередніх загально регіональних утворень (ОАЄ, зокрема) став акцент на виробленні єдиного підходу до розв'язання спільних проблем Африканського континенту, а не сприяння виключно міждержавному співробітництву.

Нижче розглянуто субрегіональні інтеграційні об'єднання, які за новою інтеграційною концепцією АС мають складати основу для загально регіональної інтеграції, що являє собою "стратегічну модель для трансформації та модернізації економік африканських країн" [5].

Членами АС є 54 країни Африки. Структура АС складається з таких органів: Асамблея АС, Комісія АС, Виконавча Рада, Комітет постійних представників, Рада миру та безпеки (складається з 15 країн-членів), Панафриканський парламент, Рада з економічних, соціальних і культурних питань, Африканський суд прав людини й народів, три фінансові інституції (Африканський центральний банк, Африканський Валютний Фонд, Африканський інвестиційний банк), сім спеціалізованих технічних комітетів.

Однією з важливих і цікавих інтеграційних (щодо форми інтеграції) ініціатив, інкорпорованою до структури АС у 2003 р. є **НЕПАД (New Partnership for Africa Development**

– *NEPAD, Нове партнерство заради розвитку*). Започаткована ініціатива на зустрічі ОАЄ в листопаді 2001 р. в м. Лусаці (Замбія) в рамках проектів зі створення АС. Головні цілі програми НЕПАД: викорінення бідності, формування умов для стабільного миру та безпеки, просування цілей сталого розвитку, у такий спосіб посилюючи ефективність участі Африки в глобальних політичних та економічних процесах. На зустрічі у м. Дурбані у липні 2002 р. (1-й саміт АС) було прийнято План дій НЕПАД, що передбачає пріоритетні напрями діяльності в рамках програми, якими є розвиток інфраструктури, освіта, охорона здоров'я, сільське господарство, новітні інформаційні та комунікаційні технології, охорона навколишнього середовища, доступ до ринків розвинених країн.

З боку африканських країн до ініціативи приєдналося 15 країн: ПАР, Нігерія, Сенегал, Єгипет, Алжир, Мозамбик, Ботсвана, Ефіопія, Маврикій, Руанда, Сан Томе і Принсіпі, Камерун, Малі та Туніс. Вісім країн були обрані такими, що представлятимуть інтереси окремих регіонів Африки: Західну Африку – Буркіна Фасо; Центральну Африку – Камерун та Габон; Східну Африку – Ефіопія та Кенія; Південну Африку – Маврикій, Мозамбик і Замбія.

У рамках НЕПАД сформовано Імплементацийний комітет у складі Нігерії, Алжиру, ПАР та Єгипту. Лідери цих країн (Олесегун Абасанджо, Абдельазіз Бутефліка, Табо Мбекі, Хосні Мубарак) взяли на себе зобов'язання бути головними провідниками ідеї серед країн Заходу, зокрема в рамках самітів "Великої вісімки" (вперше в червні 2002). Головними аргументами на користь запровадження даної ініціативи та швидкого прийняття програми дій щодо її реалізації є акцент на тому, що відставання розвитку та економік країн Африки є головним гальмом для розвитку світової економіки. У відповідь на зусилля африканських країн країни Заходу закликаються до:

- збільшення допомоги на розвиток інфраструктури, соціально-політичного та економічного розвитку, освіти;
- надання іноземних інвестицій і скасування торговельних бар'єрів, що перешкоджають експорту країн Африки.

За підрахунками західних і африканських експертів, НЕПАД спрямована на забезпечення 7 % щорічного економічного зростання протягом наступних 15 років. Для розвитку програми суттєвим вважається залучення коштів з приватного сектору. У цілому НЕПАД має на меті на першому етапі залучити близько 64 млрд дол США інвестицій для розвитку слабких економік щорічно. Щодо реакції країн Заходу, то Великобританія виступила головним провідником ідеї запровадження Плану дій для реалізації ініціативи НЕПАД, закликавши країни відкрити свої ринки для африканського експорту. За ініціативи Т.Блера та Ж.Ширака у вересні 2002 р. в м. Катону (Бенін) почалася переговори щодо розширення безмитного і безквотного експорту африканських товарів на ринки ЄС. Канада виділила 500 млн дол США на цілі програми. США погодилися з наданням додаткових 7 млрд дол до 2006 р. для розвитку торгівлі з країнами Африки [6].

Сам факт формування нових загально регіональних цілей і відповідного реформування ОАЄ в АС є абсолютним позитивом для розвитку інтеграційних процесів на Африканському континенті. Більше того, здатність африканських держав, які відрізняються за політичним устроєм та рівнями економічного розвитку в достатньо короткі терміни узгодити та затвердити механізми переходу на новий рівень інтеграції, надає оптимізму.

У той же час визначимо низку проблем, що викликають численні сумніви щодо реальності реалізації запропонованих ідей. Перш за все постає питання – чи зможе АС ефективно і, головне, швидко досягти врегулювання конфліктів на континенті, без чого жодний з проектів подальшого розвитку просто не може бути втілений в життя. Немало скептичності і щодо економічної програми АС. Численні опоненти вважають нереальним виконання такої амбіційної програми, що поставлена в жорсткі часові рамки. Залишається невирішеним питання визначення меха-

нізмів і принципів поєднання інтересів вже діючих субрегіональних економічних блоків, таких як ЕКОВАС, КОМЕСА тощо (див. нижче). Враховуючи проблему заборгованості країн-учасниць ОАЄ в бюджет організації, зберігається неясність щодо джерел фінансування АС. У зв'язку з цим експерти часто порушують питання спонсорства як більш розвинених країн Африки, так і країн Заходу, що матиме наслідком формування особливої лідерської структури й переважання концепцій та підходів до вирішення питань на користь країн-лідерів. Існують також побоювання щодо створення структур АС, що матимуть наслідком розростання бюрократичного апарату організації при неминучому зростанні витрат на її утримання, що бідні країни собі дозволити не можуть.

Іншим рівнем інтеграції в Африці є субрегіональний, на якому внаслідок історичного розвитку та масштабу інтеграційні процеси відбуваються інтенсивніше і до певної міри ефективніше. В Африці вирізняють п'ять субрегіонів: Південної, Північної, Західної, Східної та Центральної Африки.

Найбільш розгалуженим щодо кількості інтеграційних структур є регіон Південної Африки. Серед найбільш впливових у регіоні, на думку автора, є: Спільний ринок країн Південної та Східної Африки (КОМЕСА, Common Market for East and Southern Africa – COMESA), Співтовариство розвитку Південної Африки (САДК, South Africa Development Community – SADC), Спільна валютна зона Південної Африки (Common Monetary Area – CMU), Митний союз Південної Африки (САКУ, South African Custom Union – SACU), Транскордонна ініціатива (Cross Border Initiative – CBI) тощо.

Договір про заснування КОМЕСА підписаний у 1993 р. між 23 державами Південної та Східної Африки: Ангола, Бурунді, Джибуті, Демократична Республіка Конго (ДРК), Ефіопія, Еритрея, Коморські острови, Кенія, Лесото, Мадагаскар, Малаві, Маврикій, Мозамбик, Намібія, Південно-Африканська Республіка (ПАР), Руанда, Судан, Сомалі, Свaziленд, Танзанія, Уганда, Замбія, Зімбабве. КОМЕСА замінила Зону преференційної торгівлі Південної та Східної Африки, що була заснована на зустрічі в м. Лагос (Нігерія) у 1981 р. в контексті формування концепції формування Африканського економічного співтовариства. Формування Зони мало відбуватися на принципах митного союзу із скасуванням внутрішньорегіональних бар'єрів та вирівнюванням тарифів на імпорт з країн-нечленів Зони. Криза ЗПТ пов'язана з протекціоністською політикою держав-членів та перевагою національних стратегій розвитку над загально регіональними.

Договір про заснування КОМЕСА передбачає такі цілі:

□ досягти відчутного зростання та розвитку держав-членів через запровадження більш збалансованого та гармонізованого розвитку їх виробництва та маркетингових структур;

□ сприяти спільному розвитку всіх сфер економічної діяльності та спільній адаптації макроекономічних політик і програм з метою підвищення життєвих стандартів своїх народів;

□ налагоджувати співробітництво у формуванні середовища, сприятливого для іноземних, транскордонних і внутрішніх інвестицій, включаючи спільне проведення досліджень і впровадження в життя досягнень науки й новітніх технологій;

□ співпрацювати у справі безпеки, миру та стабільності між державами-членами задля сприяння економічному розвитку регіону;

□ співпрацювати з метою посилення зв'язків між Спільним ринком та рештою світу та запровадження спільних позицій на міжнародній арені;

□ докласти всіх можливих зусиль до реалізації та розвитку цілей Африканського економічного співтовариства [7].

Головною метою об'єднання проголошувалося формування Спільного ринку Східної та Південної Африки до 2000 р. З цієї метою передбачалося зменшення

торговельних тарифів на 10 % кожні два роки з 1 жовтня 1988 р. до 1 жовтня 1996 р. із зауваженням, що у 1996 р. необхідно визначити темпи скасування решти 50 % тарифів до 2000 р. Так, попередньо передбачалося скасувати 20 % до 1998 р. і 30 % до 2000 р.

На березень 2000 р. лише Маврикій, Уганда та Зімбабве виконали цей план дій. Бурунді, Ефіопія, Кенія, Малаві, Мозамбік, Руанда, Сомалі та Замбія не виконали умов першої хвилі скасування тарифів [8].

Проблемним у діяльності КОМЕСА залишається питання ратифікації протоколів КОМЕСА. На початок 2000 р. в рамках Спільного ринку розроблено 27 підзаконних актів, що підлягають ратифікації всіма членами КОМЕСА, на початок 2003 р. їх нараховується 33. Крім того, положення цих правових інструкцій мають бути інкорпоровані до внутрішнього законодавства держав-членів. Лише сім країн – Бурунді, Ефіопія, Кенія, Малаві, Руанда, Судан та Зімбабве виконали цю умову.

Рівень торгівлі між державами-членами КОМЕСА залишається низьким, оскільки державами надається перевага торговельним партнерам-нечленам об'єднання. З метою інтенсифікації торгівлі всередині КОМЕСА в лютому 2001 р. було створено Агенцію страхування торгівлі країн Африки, за якою КОМЕСА отримує від Міжнародної асоціації розвитку Світового банку кредитування на покриття ризиків внутрішньорегіональної торгівлі [9].

Серед причин млявої інтеграції в рамках КОМЕСА: відсутність санкцій у разі затягування процесу скасування торговельних бар'єрів; повільна гармонізація процедур внутрішньої торгівлі відповідно до стандартів Спільного ринку; нестабільність внутрішньополітичної ситуації, численні конфлікти, війни та гуманітарні кризи в регіоні (Ангола, Ефіопія, Сомалі, Судан, Мозамбік, ДРК тощо); відсутність фінансування на відбудову транспортної інфраструктури; бракування так званої групової солідарності в рамках КОМЕСА і формування більш вузьких та цільових угруповань на зразок САДК та ЕАК.

Найдавнішим інтеграційним утворенням в Африці взагалі є САКУ, що з 1910 р. об'єднує Ботсвану, Лесото, ПАР, Свазіленд. У 1992 р. до САКУ приєдналася і Намібія. САКУ передбачає безмитний рух товарів і послуг між членами об'єднання та запровадження спільного зовнішнього тарифу для торгівлі з іншими країнами світу. У преамбулі Договору САКУ зазначається, що метою створення об'єднання є "...забезпечення тривалого економічного розвитку країн митного союзу в цілому, зокрема через сприяння розвитку менш розвинених членів митного союзу та диверсифікацію їхніх економік, створення для всіх учасників рівних переваг від торгівлі між собою та з іншими країнами" [10].

У рамках реалізації вищезазначених цілей САКУ був запроваджений компенсаційний механізм, що на початковому етапі мав на меті пом'якшення домінування ПАР в об'єднанні й передбачав розподіл прибутків в рамках САКУ за ставкою від 17 до 23 % із спільного компенсаційного фонду. У січні 2002 р. ПАР, Лесото, Свазіленд та Ботсвана підписали модифікований договір САКУ, за яким ПАР продовжуватимуть надавати субсидії своїм меншим сусідам. За новим договором внесок ПАР до компенсаційного фонду залишається найбільшим і становить 80 % від загального розміру фонду, а 50 % митних зборів від торгівлі між країнами-членами САКУ надходять ПАР [11].

Комісія Митного союзу збирається щорічно, але САКУ не має офісу та персоналу, політика в рамках САКУ координується відповідними урядовими департаментами, а спільна ставка прибутку встановлюється Резервним Банком ПАР.

Розвиток САКУ призвів до узалежнення економік малих країн від економіки ПАР, особливо щодо ринку робочої сили, а із створенням у 1986 р. Спільної валютної зони – й у фінансовій. СМА є основою фінансової інтеграції в Південній Африці. Характеристики СМА: північно-

африканський ранд є офіційною обмінною валютою країн членів зони, країни-члени можуть друкувати власну валюту, жодних обмежень на трансфер коштів у межах зони, відповідні інституції в урядовому, фінансовому та бізнесовому секторі Лесото, Свазіленду та Намібії мають право приєднатися до ринку капіталу ПАР тощо.

Об'єднання САДК створено у 1992 р. на основі Південноафриканської конференції координації розвитку (SADCC), головною функцією якої була боротьба з апартеїдом в ПАР. На відміну від попередниці САДК має в основі юридично зобов'язуючий Договір, що має бути ратифікований всіма членами і спрямований на економічну інтеграцію регіону. Членами САДК є 14 держав Південної Африки. ПАР стала членом організації у 1994 р. Секретаріат САДК міститься в м. Габороне (Ботсвана).

Відповідно до Лусакської декларації про створення САДК економічними цілями утворення є:

- економічне зростання, викоринення бідності, підвищення життєвих стандартів народів Південної Африки, посилення регіональної інтеграції;

- максимізація працевлаштування у виробничій сфері та ефективне використання матеріальних ресурсів регіону;

- ефективне використання природних ресурсів і захист навколишнього середовища.

Для досягнення цих цілей діяльність САДК проводить:

- гармонізацію політичної та соціально-економічної політик і планів держав-членів;

- мобілізацію народів регіону та відповідних інституцій з метою вироблення ініціатив для посилення економічних, соціальних і культурних зв'язків, а також активна їх участь у реалізації програм та операцій САДК;

- розробку політики, спрямованої на подолання перешкод для вільного руху капіталів і робочої сили, товарів і послуг між країнами регіону;

- сприяння розвитку людських ресурсів;

- сприяння поширенню та розвитку технологій;

- покращення економічного управління та виробництва через налагодження регіональної кооперації [12].

У 1996 р. в рамках САДК з метою реалізації стратегії економічної лібералізації підписано Протокол САДК про вільну торгівлю, що передбачає скасування тарифів на внутрішньорегіональну торгівлю між державами-членами САДК. Першою з країн, що запровадила механізми Протоколу, стала ПАР, скасувавши у 2001 р. тарифи на 76 % товарів у торгівлі в рамках САДК із зауваженням про скасування торговельних митних тарифів на 97 % товарів до 2006 р. Слідом в реалізації Протоколу йде Маврикій – 51 % з вересня 2001 р., Малаві – 41 %, Зімбабве – 30 % [13].

Протягом 1990-х рр. акцент в діяльності САДК припадає на відбудову та розвиток фізичної інфраструктури регіону, зокрема транспортні та телекомунікаційні мережі. З цією метою розроблено 571 проект, вартістю у 2 675 млн дол США. Ідеться, у першу чергу, про відбудову аеропортів, транспортних коридорів, а також розробку енергетичних проектів. На сьогодні між державами-учасницями налагоджено систему супутникових телекомунікацій. Серед субрегіональних організацій Африки саме САДК отримує найбільшу частку допомоги міжнародних фінансових інституцій: 7 % від загальної допомоги розвитку Світового банку надходить САДК (2 % населення та 1 % ВВП серед країн, що розвиваються).

Найвищі показники розвитку належать країнам САКУ (Південноафриканський митний союз – Ботсвана, Лесото, ПАР, Свазіленд, Намібія). Для САДК характерним залишається низький рівень внутрішньорегіональної торгівлі – в середньому 5 % від зовнішньої торгівлі країн-членів. З 1995 р. торгівля країн-членів САДК лише з ПАР перевищує в 4 рази внутрішньорегіональні показники торгівлі.

Із вступом ПАР до САДК виникає проблема лідерства в рамках утворення між ПАР та Зімбабве, переміщення фінансового та інвестиційного центру в рамках САДК до ПАР; приєднання Маврикія, Демократичної Республіки

Конго (ДРК) та Сейшельських островів у 2000 р. загострює проблему співвідношення діяльності САДК та КОМЕСА.

9 березня 2001 р. відбувся саміт країн-членів САДК в Намібії, на порядку денному якого постали такі питання: структурна реформа САДК; формування парламенту САДК; розробка принципів діяльності й функцій відповідного органу – політики, оборони та безпеки САДК, головною метою якого має бути розробка механізмів із врегулювання регіональних конфліктів. У травні 1997 р. в м. Хараре (Зімбабве) засновано Регіональний тренувальний центр САДК за миротворчості за фінансування Данії. Представники Центру брали активну участь у миротворчих навчаннях у рамках програми РЕКАМП – МАРС (Посилення африканських можливостей по підтриманню миру – Міжафриканські регіональні сили) "Танзініт – 3", що мали місце 11–22 лютого 2002 р.

За оцінками більшості експертів, САДК є найперспективнішим субрегіональним об'єднанням Південної Африки.

Найбільшим регіональним утворенням країн Західної Африки є Економічне Співтовариство країн Західної Африки (**ЕКОВАС**, Economic Community of the West African States – ECOWAS (англ.) /CEDEAO (фр.) Співтовариство засновано у 1975 р. До складу ЕКОВАС сьогодні входить 16 країн (Бенін, Буркіна-Фасо, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Кот-д'Івуар, Кабо-Верде, Ліберія, Мавританія, Малі, Нігер, Нігерія, Сьєрра-Леоне, Того). Штаб-квартира розташована в м. Абуджа (Нігерія).

Вищий політичний орган – Конференція голів держав та урядів (проводиться щорічно, на ротаційній основі обирається голова). Рада Міністрів збирається двічі на рік з найважливіших питань діяльності Співтовариства. Виконавчий орган – Секретаріат, що підпорядковується Раді Міністрів. Створені Трибунал Співтовариства, спеціалізовані комісії та західноафриканська розрахункова палата, що має на меті стимулювання використання грошових одиниць держав-членів ЕКОВАС за взаємними розрахунками з поточних торговельних операцій. З середини 1990-х рр. відбуваються програми лібералізації торгівлі, створення багатостороннього клірингового та платіжного механізмів, розвитку сільського господарства, промисловості, транспортної інфраструктури.

У липні 1995 р. набув чинності підписаний у 1993 р. оновлений Договір про Співтовариство, що передбачає поетапне введення вільного переміщення товарів і послуг, єдиної валюти, встановлення безвізового режиму для громадян країн-членів ЕКОВАС, створення єдиного парламенту, економічного та соціального суду, арбітражного трибуналу [14].

Відповідно до поставлених Договором завдань відбувається валютно-фінансова інтеграція. Країни-члени ЕКОВАС погоджують макроекономічні показники, що мають передувати введенню єдиної валюти. Так, річний рівень інфляції не має перевищувати 5 %, а фінансування центральними банками бюджетного дефіциту поточного року обмежується сумою в 10 % від об'єму податкових надходжень попереднього фінансового року. Гана, Нігерія, Ліберія, Гамбія, Сьєрра-Леоне, Гвінея у 2001 р. заснували Західноафриканський валютний фонд з метою об'єднання його із Західноафриканським економічним та валютним союзом (**UEMOA** – фр.), що підтримується Францією, у Другу західноафриканську валютну зону. У січні 2002 р. створено Центральний Банк Західної Африки, у лютому 2002 р. створено Фонд співробітництва та стабілізації ЕКОВАС для використання у кризових ситуаціях розміром у 100 млн дол. США. Країна може взяти в борг з Фонду в сумі не більше 25 % фондів за наявності програм використання. З січня 2004 р. планується об'єднання валютного союзу ЕКОВАС з Першою валютною зоною Західної Африки (CFA – фр.; валюта – французький франк), що об'єднує колишні французькі колонії, крім Гвінеї. Валютою Другої валютної зони має стати Еко.

Поглиблюється політична інтеграція в рамках ЕКОВАС. Перша сесія парламенту ЕКОВАС відбулася 15 січня 2001 р. в м. Абуджа (Нігерія), на якій було прийнято рішення про заснування регіонального центру врегулювання конфліктів в столиці Буркіна-Фасо, сфера відповідальності якого поширюватиметься на чотири з 16 країн Співтовариства – Кот-д'Івуар, Буркіна-Фасо, Нігер та Малі. Планується відкриття подібних центрів з раннього попередження в решті трьох регіонах Західної Африки.

У рамках ЕКОВАС створено сили швидкого реагування ЕКОМОГ (моніторингова група ЕКОВАС). Сили ЕКОМОГ брали участь у миротворчих операціях в Сьєрра-Леоне, Ліберії, Гамбії та Кот-д'Івуарі. Миротворчий тренувальний центр діє в м. Замбарко (Кот-д'Івуар) з червня 1999 р. в рамках проекту РЕКАМП (Посилення миротворчого потенціалу африканських країн).

Розвиток галузевої інтеграції має наслідком створення ЕКОЕА (ЕКОАІР), що передбачає формування єдиного повітряного простору, з інвестиційним фондом у 2,5 млн дол США.

Таким чином, інтеграційні процеси в субрегіоні Західної Африки відбуваються досить активними темпами, головними перешкодами ефективній та повномасштабній реалізації інтеграційних проектів є конфлікти на терені країн-членів Співтовариства.

Інтеграційні процеси в субрегіоні Східної Африки пов'язані із Східноафриканським співтовариством (**ЕАК**, **East African Community** – **EAC**), що було створено в 1967 р. Кенією, Танзанією та Угандою, але наприкінці 1970-х рр. розпалося через суперечності між країнами-учасницями: Кенія була капіталістичною державою, Танзанія – соціалістичною, з опорою на китайську модель розвитку, Уганда – охоплена громадянською війною, що офіційно завершилася (в грудні 2002 підписана мирна угода з повстанцями Фронту Національного порятунку).

30 листопада 1993 р. було підписано угоду про створення постійної тристоронньої комісії, на яку було покладено завдання дослідження можливостей поновлення співтовариства. 30 листопада 1999 р. голови держав Кенії, Танзанії та Уганди підписали Договір про утворення Східноафриканського співтовариства. 7 липня 2000 р., після ратифікації Договору парламентами всіх країн, він набув чинності.

15 січня 2001 р. відбувся 1-й саміт ЕАК. Штаб-квартира Співтовариства розташована в м. Аруша (Танзанія).

Відповідно до Договору про утворення ЕАК вищим органом Співтовариства є саміт голів держав та урядів. Рішення приймаються Постійною тристоронньою комісією зі співробітництва в Східній Африці. Очолюють її міністри регіонального співробітництва, члени комісії збираються не менше трьох разів на рік. З 2001 р. Комісія перетворена на Раду міністрів.

Координаційний комітет складається з постійних секретарів міністерств, що залучені до регіонального співробітництва. Координаційний комітет працює з галузевими комітетами, що утворюються за рішеннями Ради міністрів. Договір передбачає створення регіонального суду та парламенту Співтовариства.

Офіційними цілями ЕАК визначено:

- подолання тісних рамок національних ринків;
- сприяння залученню місцевих та іноземних інвестицій;
- підвищення ефективності економічної діяльності;
- зниження собівартості продукції;
- укріплення позицій Співтовариства та його країн-членів у світовому співтоваристві;
- гарантування безпеки в регіоні.

В економічній сфері в рамках ЕАК планується створення Митного союзу Східноафриканського Співтовариства до 2004 р., що передбачає скасування митних зборів, і це викликає побоювання в Танзанії та Уганді, оскільки Кенія є найбільш розвиненою країною регіону. Уганда та Танзанія побоюються, що скасування мита призведе до

наповнення внутрішніх ринків кенійською продукцією. Подібні побоювання привели до введення 4-річного мораторію на реалізацію проекту Митного союзу. У лютому 2001 р. було досягнуто згоди міністрів торгівлі ЕАК про скасування частини торговельних тарифів.

З метою реалізації цілей Договору проводиться стандартизація різних видів продукції та щодо спільної боротьби із розповсюдженням наркотиків. З 2001 р. валюти країн – кенійський, танзанійський та угандійський шилінг – вільно обмінюються. Бюджети всіх трьох країн оголошуються одночасно, а про основні параметри бюджету повідомляється заздалегідь з метою подальшої їх координації. Уведено нові східноафриканські паспорти.

Ключовими напрямками діяльності ЕАК з 2003 р. визнано розробку Стратегії розвитку приватного сектору в регіоні, а також формування східноафриканських миротворчих сил. З серпня 2001 р. в Кенії діє Тренувальний центр з операцій по підтриманню миру [15].

Уже сьогодні Співтовариство отримує більшу допомогу від світових фінансових структур, ніж кожна країна окремо, що зумовлюється прагненням міжнародних інституцій сформувати єдиного торговельного партнера в регіоні.

Східноафриканське співтовариство є перспективним субрегіональним угрупованням, подальший розвиток якого в цілому залежить від ефективності виконання поставлених Договором цілей.

Поза інтеграційними процесами субрегіонального характеру не залишається і Центральна Африка, держава якої у 1985 р. підписали Договір про створення **Економічного співтовариства держав Центральної Африки (ЕСДЦА, Communauté Economique des Etats de l'Afrique Centrale – CEEAC** (фр.) в Лібервілі (Габон). Завданнями Співтовариства проголошувалися сприяння регіональній економічній інтеграції та формуванню спільного ринку в Центральній Африці. Правовою основою діяльності ЕСДЦА, крім Договору, є низка протоколів про співпрацю держав-членів у різних галузях. Членами ЕСДЦА є 11 держав із загальним населенням більше 100 млн осіб – Ангола, Бурунді, Габон, ДРК, Камерун, Республіка Конго, Руанда, Екваторіальна Гвінея, Сан-Тому і Принсіпі, ЦАР, Чад. На другій позачерговій сесії Конференції голів держав та урядів в м. Лібервілі у лютому 1998 р. було прийнято рішення про надання нової динаміки діяльності ЕСДЦА, що має перетворитися на універсальну інтеграційну організацію субрегіону, яка спрямовує та координує діяльність у політичній, економічній та миротворчій сферах інших субрегіональних структур (СЕМАК – Валютно-економічне співтовариство, ЕСКВО – Економічне співтовариство країн Великих Озер й інших міжурядових організацій субрегіону).

У січні 1999 р. була схвалена нова базова схема організації секретаріату ЕСДЦА, яка почала функціонувати з 2002 р. Вищим органом Співтовариства є Конференція голів держав та урядів, Рада міністрів ЕСДЦА здійснює робочий контроль за розвитком інтеграційних процесів, консультативний орган – міждержавний комітет експертів, що складається з технічних комітетів по окремих галузевих напрямках. Генеральний секретаріат міститься в м. Лібервіль (Габон).

У перспективі передбачається формування парламенту та форуму регіональної інтеграції Центральної Африки, фондів реконструкції та спеціальних програм для Центральної Африки тощо. Однак ключовою причиною низьких темпів економічної та політичної інтеграції в субрегіоні залишаються конфлікти (ДРК, Чад-ЦАР тощо), що суттєво зменшує ефективність співпраці на субрегіональному рівні.

Північна Африка також не стоїть осторонь від інтеграційних тенденцій на Африканському континенті. Водночас цей субрегіон у своїх інтеграційних процесах протягом 1990-х рр. більше тяжів до середземноморських програм й ініціатив (Євро-Середземноморське партнерство ЄС та Середземноморська ініціатива НАТО), що об'єднують у своєму складі країни субрегіону. Саме з активізацією цих ініціатив співробітництва пов'язана низька

ефективність суто субрегіональних утворень. Так, у 1989 р. був створений **Союз арабського Магрибу (САМ)** у складі Алжиру, Лівії, Марокко, Мавританії та Тунісу. Діяльність Союзу була призупинена в 1994 р. Така стагнація розвитку САМ була спричинена ускладненнями у відносинах країн-членів Союзу (загострення відносин Марокко, Мавританії, Алжиру через проблему Західної Сахари), внутрішня нестабільність в Алжирі, запровадження санкцій проти Лівії, а також неучасть в САМі Єгипту не сприяла ефективному розвитку об'єднання.

Як вже зазначалося розв'язання проблем політичної, економічної інтеграції та проблем безпеки стали предметом ініціатив ЄС та НАТО, що також не позбавлені певних недоліків, які водночас сприяли зростанню регіональної солідарності. Так, у рамках Євро-Середземноморського партнерства однією з цілей проголошено формування євро-середземноморської зони вільної торгівлі, першим етапом якої є створення зони вільної торгівлі між країнами-партнерами Північної Африки та Близького Сходу. Агадирська ініціатива 2003 р. започаткувала формування такої зони між Марокко, Тунісом, Єгиптом та Йорданією. Для приєднання до зони запрошені всі країни, що мають євро-середземноморські угоди про асоціації з ЄС.

Реанімацією діяльності САМ можна вважати зустріч 20 березня 2001 р. на рівні міністрів закордонних справ в Алжирі. Зустріч носила характер робочої і серед вагомих рішень можна вважати підтримку скасування санкцій проти Лівії, що має сприяти субрегіональній інтеграції в торговельно-економічній сфері [16]. На зустрічах протягом 2002–2004 рр. вже прийнято рішення про заснування Магрибського банку інвестицій та зовнішньої торгівлі (в Тунісі), спільних судових органів, арабського університету, академії тощо.

Тобто для активізації інтеграційних процесів в Північній Африці виступають такі фактори, як співпраця з ЄС та НАТО, а також посилення міжарабської солідарності.

Цілі політичної та економічної інтеграції передбачені і в рамках діяльності **Співтовариства сахело-сахарських країн Північної та Західної Африки (CILSS – фр., COMESSA – англ.)**. Членами Співтовариства є Лівія, Чад, Судан, Сенегал, Еритрея, ЦАР, Малі, Джибуті, Нігер, Буркіна Фасо, Гамбія, Єгипет, Туніс, Марокко, Нігерія та Сомалі. Останні п'ять були прийняті на третьому саміті Співтовариства 12 лютого 2001 р. в Хартумі (Судан). На цьому ж саміті головною метою Співтовариства було проголошено встановлення миру, безпеки, сприяння місцевому соціальному та економічному розвитку в регіоні. У 2002 р. до COMESSA приєдналися Того та Бенін.

У рамках Співтовариства запроваджено Регіональну програму освіти з проблем навколишнього середовища за підтримки ЄС. На 4-му саміті COMESSA в березні 2002 р. вперше на порядок денний були поставлені проблеми безпеки в регіоні, зокрема вирішення конфліктних відносин між ЦАР та Чадом, Суданом, Сомалі. З цією метою в 2003 р. створено комісію спостерігачів та фонд допомоги найбіднішим країнам. Тобто спостерігається тенденція до посилення акцентів на проблеми безпеки та стабільного розвитку в рамках цієї організації [17].

Таким чином, проаналізувавши найбільші політико-економічні об'єднання Африки, їхні основні напрями та види діяльності, визначимо наступні тенденції та проблеми інтеграційних об'єднань в Африці.

Основною тенденцією інтеграційних процесів є наявність великої кількості інтеграційних об'єднань в Африці на субрегіональній основі, які часто дублюються за складом і функціями, що призводить до мінімізації ефективності функціонування цих об'єднань.

Низька ефективність інтеграційних об'єднань в Африці зумовлена такими проблемами:

□ проблема співвідношення загальнорегіонального та субрегіонального рівнів інтеграції в Африці, що виражається у визначенні пріоритетності цих рівнів для самих країн Африки. Ідеться про те, що функціонування ОАЕ та АЕС

мало базуватися на регіональних економічних співтовариствах, якими і стали більшість субрегіональних об'єднань. Діяльність ОАЄ виявилася неефективною для встановлення політичної та економічної стабільності в Африці. У випадку з АС йдеться про надання йому функцій всеохоплюючої структури. Сьогодні фактично головним питанням є, на якому рівні – АС чи субрегіональних утворень – проблеми стабільності та безпеки розв'язуються ефективніше. Субрегіональні об'єднання залишаються ключовими акторами інтеграції в Африці, тому існує необхідність координації їхніх функцій і функцій АС;

□ дисбаланс у рівнях торгівлі та економічного розвитку країн регіонів має такі наслідки: по-перше, країни отримують нерівномірні переваги від інтеграції; по-друге, абсолютно виправдано зростають побоювання з боку бідних країн, що відкриття кордонів матиме наслідком міграцію до більш промислово розвинених країн, посилюючи у такий спосіб існуючий нерівномірний розвиток промисловості. Наприклад, Нігерія, Кенія, Єгипет, Зімбабве та ПАР вважаються країнами, що мають сильніші позиції в регіональних угрупованнях;

□ складна лідерська структура на регіональному та субрегіональному рівні. Вищезазначені країни мають найбільші джерела інвестування в регіонах, вони мають вищий потенціал до фінансування та кредитування менш розвинених сусідів. Така асиметрична взаємозалежність між домінуючими країнами та менш розвиненими країнами має наслідком посилення напруги у відносинах між країнами-учасницями регіонального угруповання, а за таких умов співробітництво з країнами ззовні регіону часто стає більш привабливою альтернативою;

□ відсутність регіонального миру та стабільності, внутрішньодержавна нестабільність, громадянські війни з відповідними наслідками для сусідніх країн, втручання зовнішніх (сусідніх) держав у внутрішні конфлікти. Для країн Африки залишаються актуальними переваги від війни, ніж від миру, а це є великою перешкодою для регіоналізації. У рамках регіональних угруповань не існує дієвих механізмів щодо подолання конфліктів та їх запобігання і, як наслідок – відсутність взаємодовіри в економічній сфері.

1. Vision of the African Union and Missions of the African Union Commission. Final Draft. – 2004, March // www.african-union.com. 2. African Union/OAU. Decisive Step // Africa Research Bulletin. Political, Social and Cultural Series. – 2001. – Vol. 38, № 2. – P. 14289. 3. African Union // Africa Research Bulletin. Political, Social and Cultural Series. – 2004. – Vol. 41, № 2. – P. 15629. 4. Packers Corinne A. The New African Union and its Constitutive Act // American Journal of International Law. – 2003. – Vol. 96. – P. 365–379. 5. Vision of the African Union and Missions of the African Union Commission. Final Draft. – 2004, March // www.african-union.com. 6. G7 to G8 Meeting NEPAD // Africa Research Bulletin. Economic, Financial and Technical Series. – 2002. – Vol. 38, № 2. – P. 15101–15104. 7. Nana Poku. Regionalization and Security in South Africa. – Palgrave, 2002. – P. 90. 8. Nana Poku. Regionalization and Security in South Africa. – Palgrave, 2002. – P. 99. 9. COMESA. A New Step to Back Free Trade // Africa Research Bulletin. Economic, Financial and Technical Series. – 2001. – Vol. 38, № 10. – P. 14957. 10. Nana Poku. Regionalization and Security in South Africa. – Palgrave, 2002. – P. 85–90. 11. SACU // Africa Research Bulletin. Economic, Financial and Technical Series. – 2002. – Vol. 38, № 12. – P. 15030. 12. Nana Poku. Regionalization and Security in South Africa. – Palgrave, 2002. – P. 99–107. 13. Lead on Free trade Protocol // Africa Research Bulletin. Economic, Financial and Technical Series. – 2001. – Vol. 38, № 1. – P. 14640. 14. ECOWAS. Integration Boost // Africa Research Bulletin. Economic, Financial and Technical Series. – 2001. – Vol. 38, № 11. – P. 14994. 15. EAC. Custom Union Deal // Africa Research Bulletin. Economic, Financial and Technical Series. – 2004. – Vol. 41, № 2. – P. 15991. 16. AMU. Bullish Meeting // Africa Research Bulletin. Political, Social and Cultural Series. – 2002. – Vol. 39, № 1. – P. 14698. 17. COMESSA. Security Issues // Africa Research Bulletin. Political, Social and Cultural Series. – 2002. – Vol. 39, № 3. – P. 14771.

Надійшла до редколегії 26.11.04

О.І. Ткач, канд. іст. наук

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ РЕФОРМИ: МОРАЛЬНИЙ ФАКТОР

Проаналізовано моральні та етичні аспекти соціально-політичних реформ. Уточнено зміст поняття "соціально-політична реформа", обґрунтовано висновки про те, що в умовах демократії приділяється значна увага принципам моралі в реалізації політичних реформ.

The rate on formation of a lawful state demands cardinal reforming of all spheres of a public life. However the lead reforms have not reached results i have created the negative phenomena, growth of criminality, war of laws, irresponsibility in all structures of the government.

Визначений курс на формування правової держави вимагає кардинального реформування всіх сфер громадського життя. Однак проведені реформи багато в чому не досягли очікуваних результатів і породили такі негативні явища, як ріст злочинності, війну законів, безвідповідальність у всіх структурах державної влади і т.п. Економічні, політичні, соціологічні та інші індикатори, що використовуються для оцінки внутрішнього стану держави, свідчать про те, що на початку 90-х рр. Україна вступила у фазу системної кризи, успадкованої від перебудови.

У ході перетворень відбулося "розбалансування" всіх соціальних систем, насамперед правової і моральної, про що свідчать, зокрема, неповага до законів, їхня низька ефективність, колізійність, недисциплінованість; незріла, нерідко деформована правосвідомість, відсутність належної політичної культури у членів суспільства. Особливо пагубний "збій" у моральній сфері.

У кризові моменти стрибкоподібного розвитку держави злочинність отримувала небачений імпульс для розвитку, оскільки мораль перестає домінувати у свідомості людей. Відбувається ерозія моральних цінностей, псується уявлення про ідеал. І сьогодні ставиться знак рівності між законами моральності і тим, що "прийнято", що "усі роблять" [1, с. 19].

Зменшення рівня моралі в українському суспільстві зумовлено не якимсь окремим фактором, а сукупністю, включаючи стрімке розшарування суспільства на надбагатих і бідних, деформованість моральної і правової свідомості, падіння загальної культури, зниження порога моральних

вимог, пропонованих суспільством до особистості тощо. Моральність відбиває глибинні шари соціально-суспільного буття людини. Поза мораллю не існує справжньої свободи: політичної, економічної. Мораль "універсальна і всюдисуща". Поняття "добро і зло", "справедливе і несправедливе", "гуманне і нелюдське" природним чином поширюється на всі без винятку відносини, у тому числі політичну сферу.

Реформи 90-х рр. у Україні проводилися без врахування національних традицій, поза зв'язком із громадськістю і здійснювалися зусиллями вузької соціальної групи. Вони були позбавлені моральної основи. Економічні реформи супроводжувалися колосальними зловживаннями (ваучери, скандальні приватизаційні курси, захоплення "ласих шматків" державної власності), що сприяло руйнуванню суспільної моралі і віри людей у справедливість.

Приватизація здійснювалася без урахування менталітету українських громадян, що однією зі своїх цінностей вважають сильну державу. Тим часом створення необхідної суспільної атмосфери є інструментом державного управління при побудові правової держави з розвиненими демократичними інститутами, принципами свободи підприємництва, верховенства закону і недоторканності приватної власності і прав особистості. Завдання держави при цьому полягає не в насадженні якої-небудь ідеології, а в створенні умов для природної асиміляції цінностей цивілізованого життя [2, с. 39].

Політичні дослідження проте показують, що адаптація українського населення до нових соціально-